

Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра естрадного та вокально-хорового мистецтва
Факультет музичного мистецтва

Теорія та практика самостійного опанування вокальної техніки

методичні рекомендації для студентів спеціальності
А 4 Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)

Рівне
Видавець Ю. Кукса
2026

УДК 784.087.61:378.016(072)

Т 33

Затверджено на засіданні кафедри естрадного та вокально-хорового мистецтва факультету музичного мистецтва Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №3 від 4 березня 2026 року р.).

Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією факультету музичного мистецтва Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 6 від 20 березня 2026 р.).

Автор-укладач:

Швидків Г.Р. – заслужений працівник культури України, доцент, доцент кафедри естрадного та вокально-хорового мистецтва факультету музичного мистецтва РДГУ

Рецензенти:

Оксана ЛЕГКУН кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім.Тараса Шевченка;

Людмила БОЖКО народна артистка України, професор, професор кафедри сольного співу Львівської національної музичної академії ім. М.Лисенка

Теорія та практика самостійного опанування вокальної техніки методичні рекомендації для студентів спеціальності А 4 Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) (Автор-укладач Швидків Г.Р. – Рівне : Ю. Кукса 2026. - 52 с.

УДК 784.087.61:378.016(072)

© Швидків Г.Р.

1. Вступ

Курс профілюючої навчальної дисципліни «Постановка голосу» є одним із найважливіших у системі підготовки вчителя музичного мистецтва і має на меті оволодіння всіма можливостями співочого голосу, розумінням та виконавською майстерністю вокальних творів у збагаченому синтезі музики, слова, пластики, емоційної акторської виразності; розвиток вокально-технічних та виконавських навичок студентів у процесі систематичних занять, розширення музичного світогляду і виховання художнього смаку з допомогою творів світового та вітчизняного вокального репертуару; формування викладацьких якостей під час роботи над творами вокально-педагогічного репертуару для дітей середнього шкільного віку.

Співоча діяльність разом із її складовими елементами – це складний систематичний, послідовний і довготривалий процес, який проходить безпосередньо на заняттях з викладачем вокалу, а також включає в себе і самостійну роботу студентів над своїм голосом. Самостійна робота здобувача вищої освіти органічно входить до процесу навчання безпосередньо з ним пов'язана і є важливим завданням вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Вона має бути спрямована на формування умінь самостійно аналізувати образний зміст музичного твору.

Для систематичної, плідної роботи здобувача вищої освіти необхідно: визначити найбільш продуктивний для цього виду діяльності робочий час; дотримуватися режиму; осмислювати матеріал у мотиваційно-цільовому значенні; організувати матеріальні й психофізіологічні умови для виконання завдань; працювати емоційно напружено з повною віддачею тощо.

Основні завдання навчальної дисципліни «Постановка голосу» це:

- розвиток вокально-технічних та виконавських можливостей студентів на основі принципів вокальної методології;
- володіння методами роботи над творами різної форми, жанру, стилю тощо в процесі створення виконавських інтерпретацій;
- спроможність до результативної діяльності у творчій лабораторії.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен володіти такими вокально-технічними навичками та уміннями як:

- співоче дихання;
- вірна інтонація;

- різні види атаки звуку;
- чітка дикція та артикуляція;
- динаміка звуку;
- спів у єдиній високій вокальній позиції
- відповіді на теоретичні питання з історії розвитку вокального мистецтва, методики викладання співу.

Основні вимоги до самостійної роботи с здобувачів вищої освіти денної та заочної форм навчання:

- На матеріалі вокальних вправ, вокалізів, різнохарактерних та різножанрових вокальних творів середнього рівня складності розвинути навички свідомого фіксування вібраційних відчуттів в зонах “вокально - тілесної схеми”. Формування активного вокального слуху. Доведення до автоматизму комплексу вокально-технічних навичок. Удосконалення вокальної техніки під час співу середнього рівня складності різнохарактерних творів.

- Удосконалення вміння здійснювати педагогічний аналіз вокального процесу. Розробка певних методичних рекомендацій щодо удосконалення співочого процесу та усунення недоліків. Вивчення репертуару. Виконання творів для дітей у власному супроводі та народних пісень без супроводу.

- Робота над удосконаленням вокально – технічних і виконавських умінь. Робота щодо усунення недоліків під час співу. Робота над виразністю співочого голосу на відповідному музичному матеріалі. Самостійний підбір комплексу вправ на розвиток дихання, дикцію, артикуляцію, розбір та вивчення визначених вокалізів; самостійний розбір запропонованих викладачем програмних творів.

- Здійснення художньо – педагогічного аналізу вокальних творів. Вивчення досвіду роботи видатних співаків. Добір вокальних вправ і репертуарних творів відповідно типу голосу. Укладання плану роботи над поліпшенням власних вокально – виконавських можливостей.

На самостійну роботу здобувачів вищої освіти відводиться впродовж вивчення курсу «Постановка голосу» відводиться на денній формі навчання 200 год, на заочній формі навчання 268 год.

Критерії оцінювання самостійної роботи здобувачів вищої освіти

Суми балів за 100-бальною шкалою	Оцінка в ECTS	Значення оцінки ECTS	Критерії оцінювання	Рівень компетентності	Оцінка за національною шкалою	
					екзамен	залік
90–100	A	відмінно	Здобувач вищої освіти бездоганно виконує вокальні твори; професійно володіє сольними та ансамблевими навичками; виявляє особливі творчі здібності; артистично тримається на естраді; самостійно і творчо використовує уміння та навички.	Високий (творчий)	відмінно	
82–89	B	добре	Здобувач вищої освіти впевнено виконує вокальні твори; демонструє необхідні навички та уміння виконання творів; добре тримається на естраді; досить повно розуміє художній зміст творів, але має стандартне не музичне мислення; дещо обмежені технічні можливості.	Достатній (конструктивно-варіативний)	Добре	Зараховано
74–81	C		Здобувач вищої освіти на достатньому рівні виконує вокальні твори, має відповідну технічну базу, демонструє недосконале звуковидобування, припускається окремих неточностей в плані виконання метроритмічних, інтонаційних та штрихових особливостей.			

64–73	D	задовільно	Здобувач вищої освіти виконує вокальні твори на репродуктивному рівні, невпевнено, зупиняється, часто робить помилки; володіє недостатньо технічною базою припускається неточностей в плані виконання метроритмічних, інтонаційних та штрихових особливостей.	Середній (репродуктивний)	задовільно	
60–63	E		Здобувач вищої освіти виконує вокальні твори на репродуктивному рівні, припускається суттєвих помилок; володіє недостатньо технічною базою; нечисте інтонування, відсутність правильного виконання штрихів, ритмічних малюнків.			
35–59	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	Здобувач вищої освіти неспроможний виконати вокальні твори; має примітивно сформоване художнє мислення, недостатній музичний розвиток; дуже обмежені музичні здібності та навички вокалізації. Неможливість продовжити навчання без додаткових знань з дисципліни.	Низький (рецептивно-продуктивний)	Незадовільно	Не зараховане
0–34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Необхідна серйозна подальша робота і повторне вивчення дисципліни.			

2. Основні теми для опрацювання теоретичного матеріалу згідно програмних вимог

Дихання. Типи дихання. Вміння користуватись диханням. Види співочої атаки.

З найдавніших часів існує твердження, що мистецтво співу - це мистецтво дихання.

Дихання в житті – дія невимушена, рефлексорна, але може бути підпорядкована волі людини. Велике і довге дихання є одним з найголовніших переваг співака. Вокальне дихання повинно бути глибоким, опертим і затриманим.

Дослідження останніх десятиліть доводять, що не можна розглядати звукоутворення як роботу голосових зв'язок, головних, грудних резонаторів, ротоглоткової порожнини і артикуляційного апарату взятих окремо. Про кожен з них можна говорити лише у зв'язку із іншими.

Дихання складається із двох фаз: більш короткий вдих і більш довгий видих, розділений коротким спокоєм. Із легенів повітря, що видихається, надходить через трахею в гортань; при звичайному вдиху чи видиху (коли голосова щілина відкрита) повітряний струм беззвучно через гортань надходить у рот і виходить назовні, а під час вимови і співу (голосова щілина закривається, тобто зв'язки змикаються) під дією підзв'язкового тиску відбувається коливання зв'язок і утворюється звук.

Виховання правильного дихання є однією з найважливіших умов постановки голосу і подальшого удосконалення вокального мистецтва. Завдання співочого дихання: забезпечити співакові необхідний запас кисню для плідної роботи.

Мистецтво дихання полягає не в набиранні великої кількості повітря, а в цілому в умілому і поступовому використанні запасу повітря, тобто в економному видиху.

На практиці більшість співаків користуються змішаним типом дихання (як стверджують останні наукові дослідження).

Верхньодихальні шляхи - носова порожнина, носова і ротова частини глотки, гортань, дихальне горло або трахея, яка ділиться на два головних бронхи. Від них відходять бронхи менших і ще менших

розмірів. У кінці цього розгалуження містяться бронхіоли, які закінчуються найменшими пухирцями-альвеолами. Саме за їх допомогою відбувається обмін повітря із газами крові.

Трахея або дихальне горло є одним шляхом по якому повітря надходить до легень. Поверхня легень вкрита тоненькою оболонкою - легеневою плеврою.

Діафрагма має куполоподібну форму. При вдиху купол опускається, при видиху повертається на своє місце.

Вдих відбувається завдяки скороченню міжреберних м'язів і опусканню діафрагми.

Видих - відбувається при послабленні м'язів.

Голосові зв'язки під час вдиху і видиху без фонації розімкнуті і мають форму рівнобедреного трикутника, вільно пропускають повітря. При звукоутворенні - зв'язки зімкнуті.

В момент дихання, під час співу, повітря потрібно набирати досить швидко і в необхідній кількості.

Атака звуку під час співу - це перехід голосового апарату від дихального співочого стану, а в мові, відповідно, до мовного. При зімкнених голосових зв'язках струмінь повітря проривається із тиском, немов би ударом по зв'язках — це тверда атака; при одноразовому зімкненні зв'язок із подачею дихання, звук утворюється менш сильним, це - м'яка атака, і придихова атака із присутністю у звуці дихання.

М'яка атака у вправах до того ж допомагає уникнути напруженого різкого звуку.

Вокальне дихання повинно бути глибоким, опертим і затриманим.

Глибоке дихання досягається поєднанням грудного і діафрагматичного типів дихання.

Опора дихання досягається активізацією і стисненням м'язів живота діафрагми.

Затримка дихання досягається виконанням тривалих фраз. Досить непогані наслідки тренування затримки дихання дає лічення чисел.

Набирати дихання краще через ніс і затримувати його, немов би зімкнувши голосові зв'язки, і лише після цього атака звуку (подати звук).

Вокальне дихання існує трьох типів:

- 1) верхнє грудне або ключичне;
- 2) міжреберне або грудне;
- 3) діафрагмове або черевне.

Найбільш прийнятним у співі мішаний тип дихання - грудодіафрагмовий, при якому поєднуються міжреберне і діафрагмове дихання (абдомінальне).

У виконавській практиці склались загальноприйняті норми. Дихання можна брати в музичних творах в першу чергу на паузах, у кінці музичних фраз, перед довгими нотами та ферматами. А в творах із літературним текстом - також на розділових знаках і крапках, комах і за змістом, між фразами тощо.

Дихання буває довге і коротке. Довге - береться перед довгою фразою, що тягнеться кілька тактів. Коротке дихання береться дуже швидко в тих місцях, немає пауз, посередині музичної фрази тощо.

Удосконалення цих обох способів дихання досягається постійними вправами і свідомим ставленням студентів до співу.

У героїчних або драматичних творах дихання має бути глибоке і активне, а помірних, ліричних - глибоке але спокійне, відповідно й атака м'яка. Самоконтроль співі відповідає загальним вимогам самоконтролю: „Що я роблю? Для чого я роблю? І як я роблю?“. Отже, самоконтроль за власним відчуттям при звукоутворенні у співака відіграє дуже важливу роль. Ці почуття потрібно фіксувати і удосконалювати.

Контрольні запитання

1. Дихання і його значення у співі.
2. Чи можна розглядати питання звукоутворення окремими чинниками дихання, голосові зв'язки, головні та грудні резонатори?
3. Назвіть основні чинники, з яких складається співоче дихання.
4. Проаналізуйте умови за яких найліпше досягається велике співоче дихання.
5. Розкрийте поняття "атака звуку".
6. На яких вправах співоче дихання дає найкращі результати?
7. Який тип дихання найбільше застосовується під час співу?
8. Під час співу, в яких місцях музичного твору можна брати дихання виконавцю?
9. Назвіть основні чинники, що впливають на довге чи коротке дихання під час співу?
10. Розкрийте значення і роль самоконтролю в роботі над звукоутворенням.

Звукоутворення. Співоча постава

Постановка голосу – це система індивідуальних занять, що забезпечує формування здатності свідомо керувати процесом фонації відповідно до вокально-технічних і художніх завдань, пов'язаних з виконанням конкретного вокального твору. Постановка голосу складається з низки взаємопов'язаних елементів: співоче (вокальне) дихання, звукоутворення, звуковедення, координація голосу і слуху, слово і звук, літературний текст і музика, агогічні моменти та ін.

Велике значення в процесі роботи над голосом має досягнення свободи від м'язового затиснення. Процес вдихання і видихання є життєвонеобхідним для людини і всі м'язи глотки та гортані в цей час не працюють. А коли з'являється щось нове, наприклад, новий звук, то м'язи відразу затискають гортань бо спрацьовує природний обов'язок м'язів - захисна дія. Так з'являється природне затиснення гортані і як наслідок, звуку.

Досить часто і багато часу доводиться приділяти уникненню чи позбавленню такого затиснення голосу або хибних звичок, як і виникнення внаслідок копіювання популярних виконавців, які погано володіють голосом, а також куріння, алкоголь, насіння...

При співі гортань повинна зберігати стан вдиху, який необхідно утримувати до закінчення фонації, тобто звучання голосу. Такий стан краще утворюється, якщо набирати повітря через ніс.

Під час співу в горлі має бути таке відчуття немов би продовжується процес набирання повітря. Саме це і сприяє утриманню глотки у вільному і широкому стані, що допомагає уникнути стиснення її м'язами шії.

Прагнення до певного спрямування звуку сприяє його зосередженості. Раніше часто вживаний термін „маска” тепер замінений на поняття „висока позиція”. Професор В.М.Луканін стверджує, що знаходженню цієї позиції допомагають вправи, побудовані на голосних із приголосними „м” і „н”. Необхідно намагатися, що співак відчув звучання голосних в тому місці, де звучать приголосні „м” і „н”.

Важливо знайти таку точку, де голос звучав би однаково, як з закритим так і відкритим ротом. Ця точка повинна відчуватись в переніссі, між очима. Саме ця позиція має назву „маска” або „висока позиція”.

Якщо не зважати на цю пораду, то звук може піти вище і набути головного звучання, якщо вниз - носового. Звук у вказаній точці буде округленим стійким і впевненим.

Друга точка, куди слід направляти звук - це коріння верхніх зубів, що в народі називають „іклами". Такий звук буде значно світлішим за попередній, але стійкий і переконливий.

В часі утримання високої позиції потрібно досить уважно слідкувати, щоб місце звучання було стійким, не допускати ніяких відхилень, бо у випадку підвищення місця звучання утвориться носовий призвук або забарвлення, сповзання чи виконання звуку в низькій позиції (нижче вказаного місця зроблять його відкритим і безбарвним).

Якщо спостерігати на рентгенівському екрані механізм роботи голосового апарату можна помітити, що голосові зв'язки при виконанні голосних змикаються неоднаково. Найменша площа зімкнення при утворенні голосного „а", а найбільша - при голосній „і".

„І" - голосний звук близький і високий. Отже, з позицій цього звуку варто формувати всі голосні звуки.

Формувати бажано у послідовності і, є, а, о, у, и.

У співі усі голосні повинні звучати близько, у високій позиції (у вказаних точках).

Як відомо, голосові зв'язки в стані спокою не „розігріті" і малоеластичні. Після розспівки їх можна порівняти з пластиліном.

Розігрівати голос найкраще на звуці, у якого площа зімкнення найменша. Таким є голосний „а". Також на вправі з закритим ротом, коли штучно утворюємо купол, подібно процесу позіхання.

При формуванні голосних форма голосових зв'язок (їх С.Крушельницька називала - голосниці) не однакова.

Спів у високій позиції забезпечує правильне місце знаходження звуку надає йому гарного, приємного, округлого забарвлення та резонування. Під час співу у високій позиції виконавець не втомлюється і не травмує зв'язки.

Співоча постава — це фундамент вільного та красивого звучання. Якщо коротко: це стан «активного спокою», де тіло розправлене, вільне, не затиснуте. Важливо, щоб при цьому спина була прямою, хребет максимально витягнутий вгору. Найкраще уявити собі, що тебе м'яко тягнуть за маківку до стелі.

Грудна клітка повинна бути озправлена і злегка піднята («високі груди»), що дає легеням простір для вдиху. Важливо не підіймати при цьому плечі — вони мають бути опущені та розслаблені. Голова тримається прямо, без нахилу вперед чи назад. Шия має бути вільною від напруження, щоб не перетискалась гортань.

Опора на обидві стопи, вага тіла злегка зміщена на передню частину стоп (носки). Відстань між ногами приблизно 15–20 см. Руки -вільно опущені вздовж тулуба. Не варто тримати їх у кишенях або міцно стискати в замку перед собою.

Правильна постава забезпечує роботу діафрагми, яка є «двигуном» голосу, оскільки будь-який затиск у тілі миттєво відбивається на якості звуку, роблячи його тьмяним або напруженим.

Будова голосового апарату

Гортань - складається з 3-х поодиноких хрящів, знаходиться посередині шиї між коренем язика і дихальним горлом.

Голосові м'язи - за будовою відрізняються від інших м'язів. Найбільш важливими є відкриваючий голосову щілину, закриваючий та напружуючий.

Голосова щілина знаходиться в гортані приблизно в районі „адамового яблука“.

Голосові зв'язки (голосниці) - це два паралельно натягнутих валики, що складаються з еластичних пружних волокон, які приводяться у коливальні рух підв'язковим тиском повітря, що видихається. Звук, утворений зв'язкам підсилюється резонаторами, які створюють явище, назване резонансом. Резонанс від франц. - підсилення звуку.

Над гортанню знаходиться рот із глоткою і носоглоткою та носова порожнина голосового апарату, яка і є його резонаторною трубкою.

Порожнина глотки - розміщена позаду ротової порожнини та носа. Спереду сполучається з ротовою порожниною і нижче вхід в гортань. М'яке піднебіння відокремлює носоглотку від власне глотки.

Ротова порожнина - зверху обмежена твердим і м'яким піднебінням, знизу - язиком і м'язами, які йдуть від внутрішньої поверхні дуги нижньої щелепи, спереду - частково м'яким піднебінням, позаду ротова порожнина з'єднується із глоткою.

Отвір, який з'єднує рот із глоткою зверху, краєм м'якого піднебіння із маленьким язичком називається зівом.

Між передніми та задніми піднебінними дужками по обидві сторони зіва, розміщено по одній мигдалині.

М'яке піднебіння - ще має назву піднебінна занавіска (фіранка), закінчується маленьким язичком, складається із м'язів, які надають йому рухливості, а при ковтанні зовсім відділяють носоглотку від глотки.

Звук концентрується на твердому піднебінні.

Носова порожнина - утворюється лицевими кістками черепа, знизу обмежується твердим піднебінням. А зверху - нижньою стінкою м'язової коробки і через носові ходи сполучається із носоглоткою. Повітря яке вдихається через ніс, очищується, зволожується та зігрівається, ніби фільтрується.

Контрольні запитання

1. З яких елементів складається поняття „Постановка голосу“?
2. Як Ви вважаєте, чому «старі звички» є шкідливими і чому їх необхідно позбутись?
3. Який стан має зберігати гортань під час співу і чому?
4. Чому місце звучання голосних у співі впливає на їх якість?
5. Яка позиція має назву „маска" або „висока позиція“?
6. Назвіть помилки, причини, які спричиняє недотримання високої позиції.
7. Які вимоги має виконати співак для збереження округленості звуку?
8. Яких порад слід дотримуватись співакові, щоб не допустити небажаних призвуків та забарвлення звуку?
9. Для чого потрібно розігрівати голосові зв'язки перед співом?
10. Яке розташування голосних відносно до язика?
11. Як Ви вважаєте, чи однакова форма голосових зв'язок при формуванні голосних і їх артикуляції?
12. Чому важливо дотримуватись певного місця звучання співочої позиції при співі (формуванні звуку)?

Дикція та артикуляція

Правильне формування голосних та приголосних звуків

Спів — це вид музичного мистецтва, в якому музика органічно зв'язана і: словом.

У вокальному мистецтві слово і бездоганна дикція відіграють суттєву роль. Створення художнього образу при відсутності чіткої дикції неможливе. Слово відіграє особливе значення. Героїчний пафос, побутова сатира, народна сатира, народна пісня — потребують не тільки чіткої правильної вимови, але і високої майстерності, художньої виразності та культури слова.

Літературна мова існує не тільки в написанні, але і в звучанні.

Поряд із письмовою літературною мовою - орфографією, виробляються правила вимови - орфоепія.

Співаючи, потрібно відчувати музику самого слова, підкреслюючи поглиблюючи його відтінки.

Особливе значення для покращення якості дикції має сольфеджування вокалізів на заняттях. Нечітка дикція з'являється у тих, хто погано (нечітко вимовляє приголосні звуки. З цією метою, слід співати лише голосні, оскільки вони звучать відповідно до певного ритмічного малюнку, а приголосні попереднього складу потрібно переносити до наступного складу у виконуваному тексті (са-до-кви-шне-вий-ко-ло-ха-ти).

Приголосні необхідно чітко і дуже коротко вимовляти, не перериваючи потік голосних звуків. Вміння добре артикулювати, утворювати мовний склад вірно його інтонувати веде до гарного та виразного звучання у співі.

Спів, що не має виразного слова, частково втрачає сенс, а перебільшена роль слова може привести спів до музичної декламації, позбавити наспівності.

Щоб досягти рівноваги між співом і мовою, слід чітко уявити собі різницю між ними. У природі існують такі поняття, як співоча і мовна форманти (формантіс - утворюючий).

Мовна форманта визначена умовною нормою певної мови і є засобом різноманітного значення слів.

Співоча форманта визначена положенням співочих органів. Мовна форманта виконує смислово-розпізнавальну, розподільчу функцію. Співоча форманта визначає темброве оформлення і може бути змінена шляхом спеціального налаштування голосового апарату.

Основою співочого голосу є наспівність. При співі голосні звуки витримують більш тривалий час на певній або на різних за висотах, у той час у мові висота звуку частіше залишається незмінною і лише на розділових знаках висота змінюється.

При співочій артикуляції ротова порожнина і вся «надставна труба» (порожнина від зв'язок до „маски“) розкриваються більш ніж у мові. Створюється своєрідний рупор. М'язи відносно твердішають, посилюється резонація завдяки тому, що ротова порожнина є найбільш гнучким резонатором, що підкоряється нашій волі. Крім того, в співі існує загально прийнята норма, яку можна сформулювати, як єдиний потік звуків із деякою деформацією голосних, ; той час, коли мова допускає, навіть вимагає різної артикуляційної градації.

Оволодіння технічною та художньою особливостями дикції це творчий процес, що складається з роботи над чіткістю і зрозумілістю вимови тексту, співвідношення співочої дикції із літературною розмовною подачею, особливості вимови в залежності від художнього образу.

При формуванні приголосних звуків головна роль надається кінчику язика, середній і задній його частинам, зубам, рухливості й активності губ. Більше всього приголосних звуків припадає на кінчик язика і його передню частину (д, ж, з, л, н, р, с, т, ц, ч, ш, щ), губами вимовляються 5 приголосних (б, в, п, м, ф) і тільки три голосні вимовляються за допомогою задньої частини язика (г, к, х). Тому найбільшу увагу слід приділяти тренуванню кінчика язика. Для чіткої вимови приголосних треба активізувати дію артикуляційного апарату.

Особливу увагу слід приділити формуванню таких звуків, як ж, з, с, тому що ці приголосні можуть порушити чистоту у звучанні.

Приголосні в середині слова - підкреслюються, в кінці - підкреслюються із тенденцією до подвоєння.

У вимові голосних і приголосних звуків велику роль відіграє максимальна гнучка рухомість нижньої щелепи. При співі потрібно слідкувати, щоб вона вільно і чітко опускалась вниз.

Слова, що закінчуються на **ся** співаються більш твердо **са**. Правильність вимови тексту в більшості залежить від знання особливостей мови, того стилю, тієї епохи, у якій написаний твір. При виконанні конкретного вокального твору, слід шукати властиву лише йому манеру подачі звуку - слова.

Контрольні запитання

1. Особливості вимови йотованих звуків, шиплячого „щ” та звукосполучень „дз”, „дж”.
2. Світове значення дикції.
3. Які особливості у тренуванні приголосних звуків та їх співу?
4. Які особливості у вимові та співі голосних звуків?
5. З яких елементів складається творчий процес оволодіння технічною та художньою особливостями дикції?
6. Назвіть значення слова в мові та в співі.
7. Вкажіть на особливості мовної та співочої орфопії.
8. Що сприяє покращенню якості дикції, відчуттю музики слова, благородності та краси вимови у виконуваному творі?
9. Що заважає утриманню чіткості і рівності вокальної лінії?
10. Визначте значення виразного слова в мові і співі.
11. Що таке форманта і її значення в мові та співі?
12. З чого складається „надставна трубка”, вкажіть її вплив на якість і силу звуку?
13. Які чинники сприяють утворенню і зберіганню високої співочої позиції?
14. Що впливає на дію голосового апарату, посилює чіткість і виразність слова?

Вправи та їх значення в роботі над розвитком голосу

Вправи – найважливіший елемент процесу постановки голосу. Вони складають єдиний комплекс набуття вокальної техніки, розвитку кантилени, рухливості голосу та удосконаленню вокального дихання.

Вправи можна будувати на матеріалі виконуваних творів, це можуть бути окремі частини твору, окремі складні місця цих партій тощо.

Заняття слід починати з середини діапазону голосу студента на наспівно-протяжних вправах.

Перш ніж почати роботу, слід розігріти голосовий апарат із закритим ротом.

Після розігріву, доцільно сконцентрувати увагу на утриманні незмінного звуку упродовж всієї вправи.

Існують вправи, які передбачають спів великих секунд, із поєднанням голосних і приголосних звуків. Ці вправи потрібно виконувати дуже уважно, тому що приголосні звуки мають тенденцію ставити голосні на їх місця відносно язика, у той час, як у співі вони мають бути високими та близькими. У випадку коли таке відбувається, слід звернути увагу на це і відпрацювати правильне звучання. Кожен звук потрібно виконувати з акцентом, немов би поштовхом, твердою атакою, обов'язково зберігаючи на кожному нижньому звуці, де змінюється голосний, високе звучання попереднього і першого з якого починається вправа, підвищуючи або понижуючи півтонами. Якщо вправа досить довга, то дихання можна брати посередині вправи або обмежитись її половиною.

Поступово вправи потрібно ускладнювати, рухливі поєднувати з повільними, розширюючи їх діапазон.

Корисно одні і ті ж вправи співати з різним характерним забарвленням - весело, сумно, сердито і т. ін. Такий спосіб допомагає набути виразності звуку без слів, лише засобами тембрового відтінку. Необхідно слідкувати, щоб вправи виконувались виразно, активно, емоційно.

Досить поширеним у роботі є спів секунд у межах квінти. Тетрахорди будуються за наступним порядком: в.2 - в.2 - м.2; в.2 - м.2 - в.2; м.2 - в.2 - в.2; в.2 - в.2 - в.2; в.2 - м.2 - зб.2 - співається із назвою нот або закритим ротом.

Корисною для відпрацювання точного інтонування малих секунд є вправа побудована на хроматичній гамі, для великих секунд - пентатоніка (лад без півтонів).

Складною для інтонування є вправа на спів різних за висотою інтервалів у межах октави.

Спів інтервалів поєднує кілька завдань: акуратне виконання кожної ноти, чисте інтонування і увага до дихання. Наступним етапом після ретельної роботи над диханням, звукоутворенням та звуковеденням на відповідних вправах є перехід до співу. Після того, як голос набуде гнучкості, еластичності і певного настрою на спів, можна переходити безпосередньо до співу вокалізів, пісень, солоспівів.

Контрольні запитання

- 1.Значення вправ у роботі над розвитком голосу.
- 2.З якої вправи доцільніше починати розспівування, на яку голосну і чому?
- 3.Які вимоги до студентів ставляться під час виконання вправ?
- 4.У чому складність інтонування тетраходів?
- 5.Які особливості інтонування натуральних ладів, хроматичної гама та пентатоніки?

Режим співака та гігієна голосу

Режим - (франц.) управління. Це точно встановлений розпорядок життя, система принципів, правил, заходів, норм, встановлених для певного виду діяльності.

До режиму співака входять складові, яких потрібно дотримуватись, а саме: праця, відпочинок, харчування, розпорядок дня .

Гігієна співака – це дотримання норм поведінки і співочого режиму. Голосова система співаків потребує особливої уваги та виконання гігієнічних правил. Це:

- провітрювання аудиторії;
- післяобідні прогулянки;
- витривалість організму, загальний стан здоров'я;
- загартування організму в цілому;
- помірне та правильно організоване харчування.

При інтенсивній діяльності голосовий апарат розігрівається і стає більш чутливим до таких подразників як холод, пил, тютюновий дим, спиртні напої, які завдають шкоди голосу.

Довготривала робота на непоставленому голосі і при форсованому звуці неминуче веде до непоправного розладу голосового апарату. Загальні захворювання, вірусні, епідемії тощо, не слід залишати без уваги. Не можна співати у хворому стані.

Велику увагу потрібно приділити фізичній культурі, заняттям легкими видами спорту, гімнастикою, розвитку м'язів, особливо ритмікою. Це надає тілу пластичності, сприяє обміну речовин. Загартування голосу і всього організму бажано починати в теплі місяці. У такому випадку можна гарантувати безперервну творчу роботу голосу протягом року.

Навчальна і репетиційна дисципліна повинна підтримуватись не лише адміністративними мірами, але і свідомим зацікавленим ставленням до занять.

Для збереження свіжості голосу всі співаки повинні працювати щоденно, співаючи вправи, вокалізи, уривки з творів, що викликають труднощі. Не можна зловживати форсованим і крикливим звуком, тому що голос від сильного перенапруження буде тільки втомлюватись.

Досить шкідливим є розучування нових творів повним голосом і неодноразове повторювання складних місць.

Режим співака в день виступу повинен бути приблизно таким: сон 8-9 год., пробудження не пізніше 8-9 год. Намагатися менше розмовляти, налаштувати голос на певних вправах, продивитись окремі місця творів, але економлячи голос перед виступом.

Нерідко співакам доводиться звертатися до такої процедури, як полоскання горла - його слід проводити без всякого напруження, намагаючись у цей час відтворити різні голосні звуки. Тому що, при зміні голосної міняється форма ротоглоткової порожнини, і лікувальній рідині легше потрапити у хворі місця. Промивання носової порожнини не слід робити холодною водою, це шкідлива і непотрібна процедура.

До професійних захворювань співаків належать: нежить, захворювання ротової порожнини, катаральна ангіна, гостре запалення мигдалин, хронічний катар глотки, хронічний тонзиліт, гострий катаральний ларингіт, хронічний катаральний ларингіт, спазм голосової щілини, крововилив у голосові зв'язки, вузлики голосових зв'язок, гострий вузликосий ларингіт, захворювання трахеї, гострий трахеїт.

Нежить - захворювання інфекційного походження. Внаслідок закладення носа, в більшості випадків змінюється голос, з'являється носовий присвук.

Потрібно провести деякий час (2-3 дні) в теплій домівці, приймаючи жарознижуючі засоби, вживаючи велику кількість рідини.

Захворювання ротової порожнини - запалення слизової оболонки рота та ясен (**стоматит**).

Профілактика - дотримання гігієнічних вимог: полоскання порожнини рота; не потрібно вживати їжу та напої занадто високої або низької температури;

Не вживати занадто твердої їжі (горіхи, насіння, тверді цукерки).

Катаральна ангіна - гостре катаральне запалення слизової оболонки рота, яке часто супроводжується сильною нежиттю, зазвичай воно розповсюджується зверху дихальних шляхів і вниз.

Співати і говорити в такому стані неможливо, внаслідок больових відчуттів, які посилюються при кожному вдиху і видиху із силою повітряного струму.

Гостре запалення мигдалин - те ж, що і катаральна ангіна.

Препарати: антибіотики і сульфамідні засоби для полоскання.

Хронічний тонзиліт - запалення піднебінних мигдалин. Вони збільшені в об'ємі, їх слизова оболонка червоніє.

Лікування хворих мигдалин має бути надзвичайно активним, не виключаючи хірургічного втручання. Однак, не має гарантії, що звичайний тембр і якість голосу не порушиться.

Гострий катаральний ларингіт - запалення слизової оболонки гортані, самостійне захворювання, або протікає разом із низхідним катаром верхніх дихальних шляхів чи висхідним трахеїтом.

Лікування - позбавлення від шкідливих умов: нечисте, вологе повітря, паління, алкоголь, гаряча та холодна їжа й напої.

Крововилив у голосову зв'язку зазвичай починається зненацька. Під час сильної напруги голосу хворий починає відчувати, що голос перестає йому підкорятись.

Лікування - голосовий режим, звільнення від будь-якого голосового навантаження.

Вузлики на голосових зв'язках - маленькі новоутворення, розміщені по вільному краю справжніх зв'язок.

Головним засобом лікування є відпочинок, мовчання, повний спокій для голосових зв'язок, електричні та фізіотерапевтичні процедури.

Контрольні запитання

1. Що входить в поняття режим співака?
2. З чого складається гігієна голосового апарату?
3. Коли голосовий апарат стає більш чутливим до шкідливих подразників і чому?
4. Чи можна співати у хворому стані голосового апарату?
5. Що спільного мають заняття фізичною культурою та постановкою голосу?

6. Яке значення у вихованні співака має навчальна репетиційна дисципліна, та розподіл часу занять?

7. Що потрібно для збереження свіжості голосу? Чи є корисним тривалий і голосний спів?

8. Яким має бути режим людини, що має голосове навантаження в день виступів (вистави, лекції, концерту тощо)?

9. Що повинен знати співак про такі процедури як полоскання горла, та промивання носової порожнини?

10. Які професійні захворювання найчастіше турбують співаків?

11. Які ознаки нежиті та їх усунення?

12. Яких гігієнічних вимог слід дотримуватись при захворюванні ротової порожнини?

13. Чи можна співати при гострому запаленні мигдалин та катаральній ангіні? Як їх лікувати?

14. Що може допомогти у боротьбі з гострим катаральним ларингітом?

15. Яких засобів лікування потребують такі хвороби, як крововилив та вузлики на голосових зв'язках?

Виховання співочих навичок на уроках музичного мистецтва у закладах середньої освіти

Вчитель музичного мистецтва повинен добре знати основні чинники від яких залежить і з яких складається поняття співу: анатомія і фізіологія гортані, робота дихальних та голосових м'язів, співоче дихання та опора звуку, спів голосних та приголосних звуків - і все це застосовується у відповідності до вікових категорій.

Окрім того, зустрічаються певні недоліки у звучанні голосів: спів у низькій позиції, відкритий „білий звук", нечітка інтонація, відсутність координації між голосом і слухом, захворювання голосового апарату, загальний хворобливий стан організму.

Неприємне враження на слухачів справляє горловий спів, носовий призвук. Позбавлення цих неточностей буде сприяти більш повноцінному вихованню співака.

Для того, щоб досягти успіху у співі потрібно мати голос, який своїми властивостями і якостями відповідає вимогам правильного співу, а саме відзначається політністю, округленістю, опертістю і гнучкістю, чистотою і особливою принадністю тембру. Для

виконавства потрібна сила, діапазон, краса і чистота тембру, бездоганна інтонаційна виразність.

Систематичну роботу над голосом можна проводити лише після завершення мутації, коли організм зміцніє, стан гортані, грудної клітини, дихання, травлення, кровообігу та всіх органів будуть сформованими.

В мутаційний період занять припиняти не слід. Рекомендується зупинитися на теоретичних заняттях та вправах в обмеженому діапазоні і з дуже обережною експлуатацією голосу.

Учень при співі повинен відчувати простоту прийомів, близькість пропонованих вправ до природи його голосу. Не повинно бути ні перевтоми, ні форсування .

Учбовий репертуар повинен передбачати поступовий розвиток всіх прийомів навчання на кожному занятті. Це: інтонування інтервалів, вимова у співі, виразність, виконавські прийоми.

На підставі досліджень фундатора української психологічної школи **Григорія Костюка** були встановлені три вікові групи дітей, кожна з яких має свою специфіку і потребує особливого вокально-педагогічного підходу. Молодша (дитяча) група - від 7 до 10 років, середня (перехідна) - від 11 до 14 років, старша (юнацька) - від 15 до 17 років.

Найскладнішим у вокальному вихованні є середній підлітковий або перехідний вік. В цьому віці відбувається формування співочого голосу і перехід його від дитячого звучання до підліткового. М'язова система поступово зміцнюється, діапазон із часом розширюється.

Мутація - (лат. зміна) - зміна голосу, що настає при переході від дитячого до юнацького віку. Мутація досить помітно проходить у хлопчиків. Ці зміни пов'язані із статевим розвитком, зміною функцій не тільки гортані, а й усього організму в цілому. У цей період необхідно приділяти увагу охороні та гігієні голосового апарату. У хлопчиків мутація проходить від декількох місяців до кількох років. У цей час дуже важливим є „голосовий режим”.

У дівчат мутація не має великих змін, тривалість - суто індивідуальна. Перерва у співі необхідна під час менструацій.

Спів потрібно починати з вправ. Краще їх співати зверху вниз тому, що на верхніх звуках краще відчувається головне резонування, яке найбільш характерне дитячим голосам.

Вокальні вправи сприяють координації слуху із голосом, розвитку музичного слуху та ладової основи музики, правильної вимови

голосних і приголосних звуків, розвитку співочого дихання, гнучкості та рухливості голосу, вправляння вокально-технічних навичок, художньої виразності виконання. На всіх заняттях потрібно слідкувати за чистотою інтонування.

Контрольні запитання

1. Що повинен знати майбутній вчитель про роботу з дитячими голосами?
2. Які недоліки у звучанні голосів, найчастіше зустрічаються у дітей шкільного віку?
3. Що необхідно зробити, щоб голос співака був більш приємний для сприймання?
4. Які з недоліків у звучанні голосу, справляють на слухача неприємне враження і яких бажано позбутися?
5. Які властивості і якості голосу повинен мати співак, що залучається до хорового, ансамблевого або сольного співу?
6. Які вимоги ставляться перед співаком в мутаційний період?
7. Чи можна співати досить голосно? Якщо можна, то в яких випадках?
8. Що потрібно враховувати вчителю, добираючи репертуар для розучування?
9. Які вікові категорії, за дослідженням Григорія Костюка, встановлені для вокально-педагогічної роботи?
10. Які вимоги ставляться до вправ?
11. Які вправи слід виконувати, щоб зберегти звучання високої позиції?
12. Що таке мутація? Чому період мутації складний для роботи з голосами хлопчиків.

3. Основна термінологія курсу «Постановка голосу»

Метод - це сукупність практичних прийомів викладання, заснованих на певних принципах. В усі часи навчання співу проводилось в основному, за допомогою емпіричного (слухового) методу. Емпіричний метод є корисним тоді, коли він:

- має чітку систему педагогічних прийомів;
- характеризується поступовістю і послідовністю у тренуванні голосового апарату;
- знаходиться у руках педагога, котрий має талант і достатні знання для того, щоб розібратись в індивідуальних особливостях учня (студента).

Голосовий апарат складається з гортані, голосових зв'язок, легенів, грудного та головного резонаторів, язика, губ і зубів.

Правильне (індивідуальне) положення рота, язика, піднебінної завіски, маленького язичка горла, голосових складок, узгоджена робота діафрагми та черевного пресу є основною умовою природного звукоутворення і художнього співу.

Кантилена голосу - у співаків цей термін має два значення: співучість голосу (вміння рівно і красиво виспівати мелодію) і сама співучість мелодії. Основа кантилени - бездоганне інструментальне звучання. Це поєднання рівнозначних голосних з чіткою вимовою приголосних. У роботі над кантиленою рекомендується використовувати гами і слідкувати, щоб саме перший звук був правильно сформований. Поступово можна перейти до оволодіння кантиленою на арпеджіо.

Робота над **постановкою голосу** - дуже складний процес, Успіх його залежить від дотримання певних принципів:

- розуміння значення нейрофізіологічного фактору;
- одночасність і єдність розвитку всіх якостей співака;
- поступовість розвитку голосу;
- індивідуальність підходу до співака (початківця).

Співоче дихання - це вдих і видих, які між собою тісно пов'язані, бо від правильного вдиху залежить і правильний видих.

Вдих - це технічний прийом швидкого вбирання повітря, під час якого звук іде наче попереду видиху. Це процес довільного,

поступового витрачання повітря, що регулюється еластичною діафрагмою і черевним пресом.

Типи дихання (умовний поділ): ключичне, нижньогрудне, нижньореберно-діафрагмальне (грудодіафрагмальне), черевне (абдомінальне).

На підставі багатьох спостережень можна зробити висновки, що чистих типів дихання у співі практично не існує, оскільки співаки в основному, користуються змішаним типом дихання.

Є голоси від природи рухливі і навпаки, малорухливі. Але у будь-якому випадку рухливість голосу слід розвивати і удосконалювати.

Основні елементи техніки - це гами, арпеджіо, а також форшлаги, групето, трель. Над ними рекоментується працювати поступово на середній ділянці діапазону з поступовим розширенням. Приблизна схема:

Гама - арпеджіо - поєднання гам і арпеджіо - мелізми і їх комбінації - вправи з поєднанням усіх елементів - підготовчі вправи до трелі - трель.

В основі удосконалення вокальних якостей лежить розвиток вокального слуху. Першочерговим завданням є виховання у співака уявлення про правильний співацький звук. Щоб прищепити необхідні навички слід використовувати всі можливості педагогічного впливу: показ голосом, словесне пояснення, технічні вправи та вокалізи, доступні вокальні твори.

Приєм показу голосом повинен бути правильним і якісним. Словесне пояснення повинно бути грамотним і мати наукове підґрунтя. Музичний матеріал має бути правильно підібраним і вміло застосованим.

Атака - (від франц. напад) - це початок звучання голосу під час співу, або перехід голосового апарату від дихального до співочого стану. Залежно від характеру змикання зв'язок існує три види атаки:

- м'яка (природне змикання, одночасне з видихом);
- тверда (грубе, щільне змикання, яке відбувається трохи раніше за видих);
- придихова (змикання голосових зв'язок здійснюється трохи пізніше за видих).

Атака - один з важливих виразових засобів у співі, оскільки вона визначає подальше звучання голосу, а також є важливим засобом педагогічного впливу на голосовий апарат.

Правильний напрямок розвитку співака залежить від точно визначеного **типу голосу**.

Характерні ознаки (головні): тембр, звуковисотний діапазон, спроможність витримувати теситуру. Інші ознаки (сила звуку та рухливість голосу, місце розташування перехідних нот і примарних тонів, анатомофізіологічні особливості) є допоміжними, але у випадку можуть допомогти.

Гортань це орган, котрий є дуже рухливим. Відомим є той факт, що зміщення гортані завжди веде до зміни тембру співочого звуку. Відомо також, що під час співу на голосних гортань утримати в одному положенні є легше, а приголосні, особливо у початківців, вибивають гортань. Тому, як показує практика співаків - професіоналів, гортані, під час співу переважно встановлюється в одному спеціально знайденому співацькому положенні. Ця постійність рівня гортані під час співу виробляється впродовж тривалого часу.

Шкідливість манери наспівування полягає в тому, що при такій манері звук є знятим з опори, втрачається відчуття глибини звучання. Крім того, наспівування негативно впливає на роботу голосових зв'язок, оскільки вони не мають можливості активно змикатись. Спів же на „p" (піано) - це тихе, але оперте звучання голосу.

Першочерговим завданням під час знайомства зі студентом є виявлення його природних якостей (слух, пам'ять, почуття ритму, звучання голосу на всьому робочому діапазоні, його тембр). На основі спостережень і аналізу складається характеристика студента (обов'язково враховуються особливості його психіки, темперамент, музикальність, загальна культура).

Починати роботу слід із усунення у голосі студента того недоліку, який найбільш заважає правильному звукоутворенню (як правило, це невміння організувати співоче дихання). Послідовність виправлення недоліків та розвиток кращих тембральних якостей складає план роботи зі студентом. План у свою чергу визначає характер тих вправ, вокалізів і вокальних творів, які найдоцільніше давати студентові на кожному конкретному етапі навчання.

Форманта (лат. утворюючий, формуючий) - це різко виражені піки у спектрі голосу, що складаються із значно підсилених обертонів

Підсилена група високочастотних обертонів робить голос дзвінким, «летючим» (висока співацька форманта відкрита у 1934 р.)

Підсилена група низькочастотних обертонів робить голос м'яким, «глибоким», «оксамитним» (низька форманта, 1927 р.).

Форсування голосу - цей недолік виникає в основному внаслідок подачі сильного підв'язкового тиску. Форсування звуку внаслідок форсованого дихання може породити ще один недолік - „гойдання” голосу. Основою виправлення може бути робота на придиховій атаці звуку, привчання співака до м'якої звукоподачі на голосному „у”.

Життя будь-якого організму протікає за принципом **рефлексу**, тобто

відповіді на вплив навколишнього середовища. Рефлекси, з якими людина називаються безумовними (смоктальний, ковтальний, пчихальний). Це стандартні, постійні зв'язки, які виникають у спинному і середньому мозку або підкоркових вузлах. Надалі організму необхідно пристосуватись до різних умов навколишнього середовища. Поступово відбуваються доцільні реакції, повторення і закріплення яких як індивідуального досвіду організму призводить до утворення умовних рефлексів. Умовні рефлекси утворюються в корі головного мозку. Вони є непостійними і виникають за певних умов. Навчання співу пов'язане з виробленням співочих рухових навичок, котрі за своїми фізіологічними механізмами є умовними рефlekсами.

Регістр - це певна частина діапазону. Регістри голосу залежать від різного типу роботи голосової щілини. У ненавченого співака голос має реєстрову будову (коли голосові зв'язки при підвищенні звука до критичного тону не можуть фонувати повною довжиною і переходять на роботу своїми краями). Існує два реєстри чоловічого (грудний і фальцетний) та три реєстри жіночого голосу (грудний, змішаний, головний). Основним методом вирівнювання реєстрових переходів чоловічих голосів є метод змішаного прикритого звучання верхньої частини діапазону (за допомогою голосних «о» і «у»).

Характер змішування звуку повинен диктуватись індивідуальними особливостями початківця. Під час переходу на верхні ноти для жіночих голосів прикриття не погіршне - достатньо лише округлення голосних (оскільки центральна частина діапазону змішана від природи).

Причина наявності носового призвуку полягає, в основному, в недостатньому утриманні піднебінної завіски. Тому слід розвивати відчуття позіху, коли піднебіння піднімається. А корінь язика м'яко, опускається і з'являється відчуття „гарячої картоплі” в роті. Можна використовувати вправи на голосні «о» і «у».

Створення інструменту співака - це розвиток голосового апарату за допомогою раціональних тренувань. Як відомо, голосовий апарат розвивається дуже індивідуально. Впродовж певною часу відбувається налагодження правильної взаємодії його окремих частин, побудова інструменту. Основна складність в тому, що співак-початківець, створюючи свій інструмент, повинен одночасно на ньому і виконувати, тоді як інструменталіст опановує вже готовий інструмент.

В артикуляції мовних звуків беруть участь: губи, язик, м'яке піднебіння, зівок, глотка, а також мускулатура, що рухає нижню щелепу. Головний артикуляційний орган-язик, який бере участь в утворенні всіх голосних і більшості приголосних. Його зміщення у ротоглотковому каналі змінює розміри глотки і ротової порожнини. Артикуляційний апарат пов'язаний з роботою гортані як механічно, так і через акустичні та дихальні механізми.

Співочі пристосування артикуляційних органів і гортані відрізняється від мовних. Основна риса співочого положення гортані - це її стабільність і незалежність від артикуляційних рухів голосового апарату. Губи у співі найчастіше стандартизуються в одному положенні (індивідуально), язик - м'який, м'яке піднебіння - підняте на всіх голосних і на всьому діапазоні, глотка - вільна. Рот під час співу повинен розкриватись ширше ніж під час мови, але при ньому слід враховувати якість співочого звуку і тембру голосу.

Детонація або нечиста інтонація буває пов'язана з неточністю висоти, коли співак виконує нечисто те, що недостатньо уявляє собі внутрішнім слухом, або з неправильним утворенням тембру. Підвищення тону є результатом надто високого положення гортані і форсування голосу. Причиною пониження тону може бути втрата відчуття верхнього резонатора (низька позиція).

Фонетичний метод виховання співака полягає в тому, що спів здійснюється на голосних звуках і тому голосні є об'єктом основної уваги педагога під час навчання співу.

Мета педагога - виробити на найзручнішому голосному звукові кращі співочі якості і перенести їх на інші голосні. Вирівнювання голосних звуків - найважливіше першочергове завдання початкового етапу навчання. Типовими вправами для вирівнювання голосних звуків під час співу є такі, де зручні голосні чергуються з менш вдалим. Голосний „у" сприяє вільному, м'якому, округленому звучанню. Для наближення звуку в окремих випадках можна

використовувати голосну „і". Найпоширенішим у використанні є звук „а" (округлений).

Музичний слух - це не тільки вміння розрізняти висоту звуків, а і здатність звука в тональності (ладове відчуття), гармонію (гармонічний слух). Музичний слух розвивається внаслідок систематичних тренувань.

Вокальний слух - це здатність вловлювати не лише особливості правильного співу і відрізняти його від неправильного, але і відчувати роботу голосового апарату, розуміти те, що робить інший співак. Вокальний слух розвивається поступово, в міру освоєння вокальної техніки.

Чітка дикція під час співу забезпечується найкращим співвідношенням звукового, дихального і артикуляційного механізмів, швидкістю і чіткістю рухів артикуляційного апарату. Усі ці механізми удосконалюються впродовж тривалого часу.

Для розвитку і покращення дикції рекомендуються вправи на чергування складів з дзвінками та губними приголосними, сольфеджування вокалізів, спів речитативів. Необхідно слідкувати, щоб губи були активні, але вільні, щелепа - вільна, не затиснута, корінь язика м'який, вільний.

Спів - це явище, котре пов'язане зі всіма сторонами психічного життя людини. Психологічні якості відіграють вирішальну роль у співочій діяльності. Маючи хороші музичні якості, волю, цілеспрямованість людина навіть з посередніми вокальними якостями може досягнути більшого успіху, а ніж людина з гарним голосом, але недоліками у психічному комплексі. Кожну людину характеризує комплекс психічних властивостей (зацікавлення, нахили, здібності, талант, темперамент, характер). Усі ці властивості складають індивідуальність людини і виробляються у процесі роботи і життя.

Діапазони жіночих голосів

Сопрано:	колоратурне	до І - мі-соль 3
	лірико-колоратурне	до І - мі 3
	ліричне	до І - до 3
	лірико-драматичне	до І - до 3
	драматичне	ля м - до 3
Мецо-сопрано:	ліричне	ля м - сі 2
	драматичне	ля м - ля-сі 2
	контральто	мі м- соль 2

Можливі зміщення діапазону вгору або вниз (індивідуально).

Робота над верхньою частиною діапазону повинна протікати дуже індивідуально. Переважно над верхами працюють тоді, коли середній відрізок діапазону є вже достатньо виробленим. Але якщо від природи є гарні верхи, то над їх вдосконаленням можна працювати значно раніше (ще на початковій стадії). Рекомендується використовувати гами і арпеджіо з прохідними верхами, стакато, трохи пізніше - незначні затримки на верхніх нотах.

Процес утворення співочих рухових навиків умовно поділяють на три етапи.

I етап - це знаходження правильної співочої роботи голосового апарату, правильного звукоутворення на найкраще сформованих від природи голосних звуках і на обмеженій ділянці діапазону голосу.

II етап – це збереження і уточнення цих навиків у різних музичних завданнях і під час вимови слів на всьому робочому діапазоні.

III - етап - це доведення правильного звукоутворення і звуковедення до автоматизму, повної „розкнутості” голосового апарату і здобуття можливості нюансувати голосом у межах правильного професійного звучання.

Чоловічі голоси та їх діапазон

Тенор:	альтіно	до м – мі 2
	ліричний	до м - до 2
	лірико-драматичний	до м - до 2
	драматичний (героїчний)	до м - ля-до 2
Баритон:	характерний	специфічне забарвлення
	ліричний	ля в - соль I
	лірико-драматичний	ля в - соль I
Бас:	драматичний	ля в - мі-фа I
	бас - кантанте	мі в - мі-фа I
	центральний	ре в - ре-мі I
	бас-профундо	до контроктави
	бас - буфф (характерний)	можливі зміщення діапазону вгору або вниз (індивідуально).

Контрольні запитання

1. Дати визначення терміну „метод”. Розкрити суть емпіричного

методу викладання.

2. Розкрити значення положення звукоутворюючих факторів голосового апарату під час співу.

3. Розкрити методи роботи над кантиленою голосу.

4. Назвати основні музично-педагогічні принципи роботи над розвитком голосу співака (початківця).

5. Пояснити механізм здійснення співацького вдиху і видиху, назвати типи дихання.

6. Розкрити методи роботи над рухливістю голосу.

7. Розкрити способи педагогічного впливу на голос учня.

8. Охарактеризувати усі види атаки співоного звуку та пояснити їх застосування на практиці.

9. Назвати характерні ознаки для визначення типу голосу.

10. Розкрити особливості положення гортані під час співу.

11. Пояснити, у чому полягає шкідливість манери наспівування і чим наспівування відрізняється від піано.

12. Назвати основні завдання початкового періоду занять зі співаком.

13. Охарактеризувати співацькі форманти та розкрити їх значення у формуванні тембру голосу співака.

14. Розкрити методи роботи по подоланню форсування голосу.

15. Розкрити принципи діяльності нервової системи.

16. Назвати регістри чоловічого та жіночого голосів та розкрити методи для вирівнювання регістрових переходів.

17. Розкрити методи усунення носового призвуку.

18. Дати пояснення вислову „створення інструменту співака”.

19. Розкрити відмінності у роботі артикуляційного апарату в мові та під час співу.

20. Розкрити причини детонації голосу.

21. Розкрити суть фонетичного методу виховання співака.

22. Пояснити у чому полягає відмінність між музичним та вокальним слухом.

23. Розкрити методи роботи над вокальною дикцією.

24. Розкрити значення психічних властивостей особистості для співацької та педагогічної діяльності.

25. Зробити класифікацію жіночих голосів та їх співацький діапазон.

26. Пояснити, як і на якій стадії навчання співу можна працювати над виробленням верхньої частини діапазону.

27.Охарактеризувати основні етапи утворення співацьких рухових навиків.

28.Зробити класифікацію чоловічих типів та їх співацьких діапазонів.

4. Вправи для розвитку голосу українських співаків Остапа Дарчука та Марії Сіверіної (за матеріалами досліджень Мирослави Жишківич)

Остап Йосипович Дарчук розпочинав роботу над голосом (як і багато практиків) на центрі діапазону, допоки ця основна частина звукоряду правильно не сформується та не зміцніє. Працював у напрямку пошуку так званого „примарного тону”. Не захоплювався крайніми низами та особливо крайніми верхами, складними технічним прийомами, щоб не включати у роботу непотрібних м’язів та не робити додаткових зусиль, що може призвести до зруйнування вже знайденої правильної координації.

Для роботи над голосом О.Дарчук випробовував різні голосні звуки (так званий фонетичний метод) та вибирав такий, на якому голос найкраще виявляє свої темброві якості. Під час подальших занять використовував усі голосні у зручній послідовності, вимагаючи від учня „цілеспрямованого” звучання голосу. Працюючи над чіткою вимовою, застосовував склади з різними голосними та приголосними.

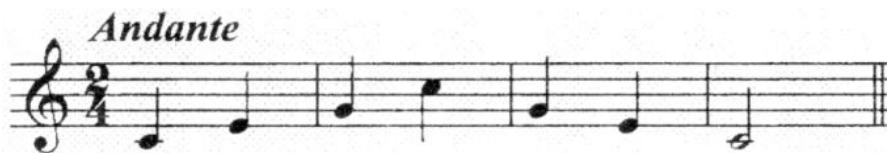
Вправа для відчуття носо-зубного резонансу. Мугикання з відкритим ротом ніби на голосну А.

Цю вправу слід співати повільно і спокійно, пов’язуючи перший тон з наступним, слідкуючи за економним та рівномірним видихом.

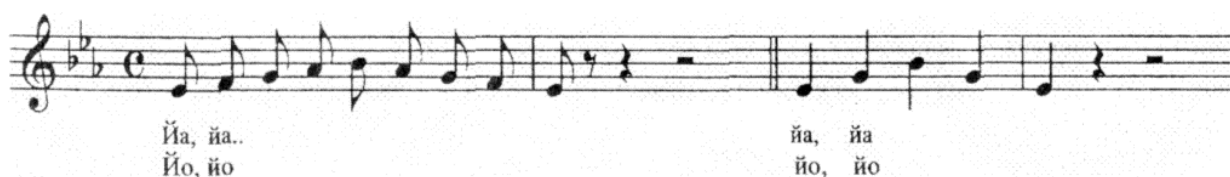
Арпеджіо по звуках Т- тризвуку. Цю вправу легкі жіночі голоси можуть співати legato і staccato. Починати необхідно стримано, відразу ж уявляти собі звучання верхнього тону, підхід до якого вимагає більш активної опори. При низхідному рухові тонів необхідно до кінця зберігати високу позицію звука.

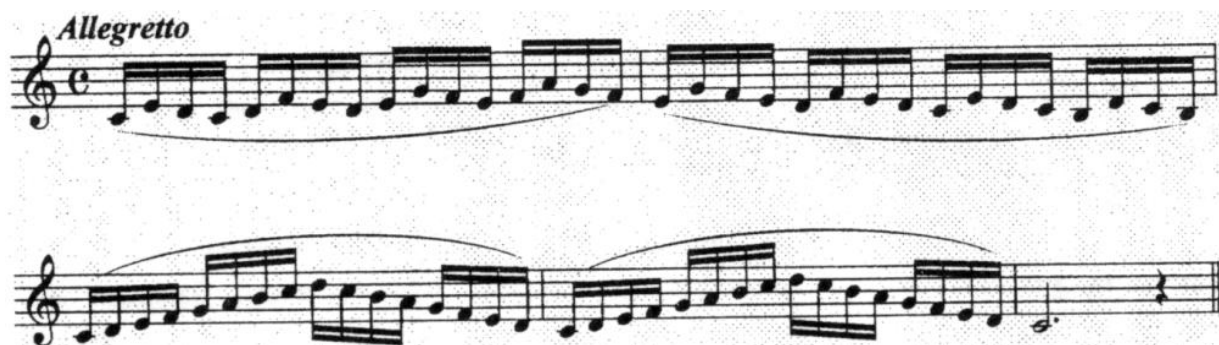
Одно-характерне звучання голосних. У цій вправі потрібно остерігатись строкатості у звучанні голосних, добиватись однорідного тембру й уникати надмірної артикуляції при підмінюванні голосних. До голосних можна додавати інші приголосні, зокрема „з”, яка дає відчуття яскравості та дзвінкості звучання, або „м”, яка сприяє відчуттю резонування.

Звільненню нижньої щелепи допомагає спів йотованих голосних „й-а” („я”), „й-о” („йо”), „й-е” („є”) із застосуванням гамоподібного ходу догори на квінту і у зворотному напрямку. Увага співака повинна зосереджуватись на вільному опусканні щелепи на кожний йотований звук. Те ж саме на мажорному тризвуку.

Вправа для розвитку рухливості й розширення об'єму дихання. Під час повторення темп прискорювати і в міру засвоєння виконувати на одному диханні.

Вправа на тріолі. Спочатку співати з акцентами на першій долі кожної тріолі. У міру засвоєння виконувати на будь-який голосний без акцентів і в більш швидкому темпі за вказівкою педагога.

Вправа розвиває легкість і рухливість голосу, сприяє виробленню точності атаки звуку. Вона корисна також для роботи над звільненням гортані та освоєнням верхніх звуків. У нотах, сполучених лігами, кожна перша доля повинна зберігати позицію попереднього тону.

Вправа побудована на низхідних ходах. Розвиває легкість, гнучкість, рухливість голосу. Необхідно слідкувати за точністю атаки звуку, за збереженням високої позиції на першому тоні під час руху вниз та за чіткістю кожної ноти.

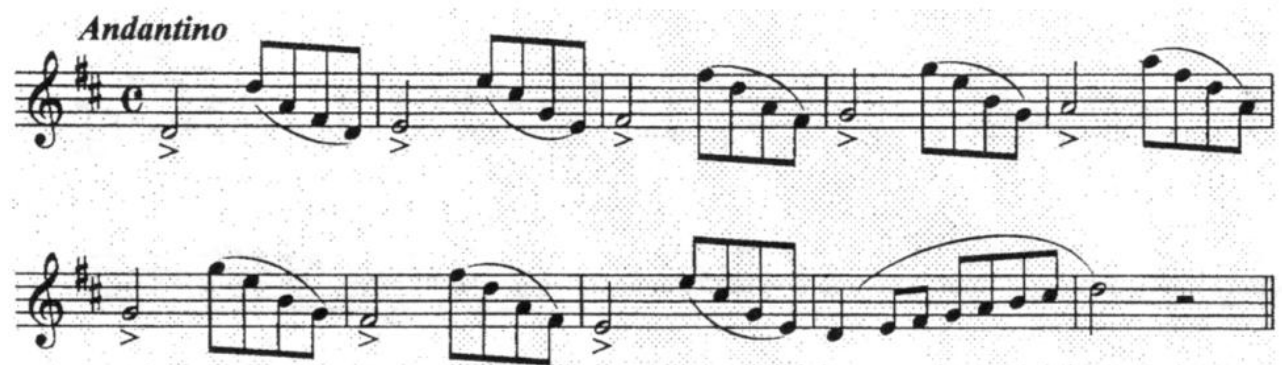
Особлива увага у цій вправі приділяється точності пунктирного ритму. Восьмі з крапкою слід вигримувати, а шістнадцяті співати коротко і чітко.

Вправа побудована на гамоподібних ходах догори і стрибках на дециму донизу. Позицію верхнього тону під час стрибка вниз необхідно зберегти. Staccato повинно бути точним, гострим. Вправа сприяє розвитку діапазону, рухливості голосу, а також точності атаки звука.

Вправа досить складна. Стрибки на октаву вимагають особливої точності. Верхні звуки необхідно атакувати чітко і легко. Обов'язково опирати першу долю кожного такту.

Вправа побудована на гамоподібних ходах. Вимагає економного та рівномірного розподілу дихання, сприяє розвитку рухливості голосу.

Вправа подібна до попередньої, але в ній гамоподібний рух поєднується з арпеджованим.

Вправа побудована на чергуванні гамоподібних ходів на legato та staccato, допомагає зняти напруження, відчутти легкість і близькість звуку.

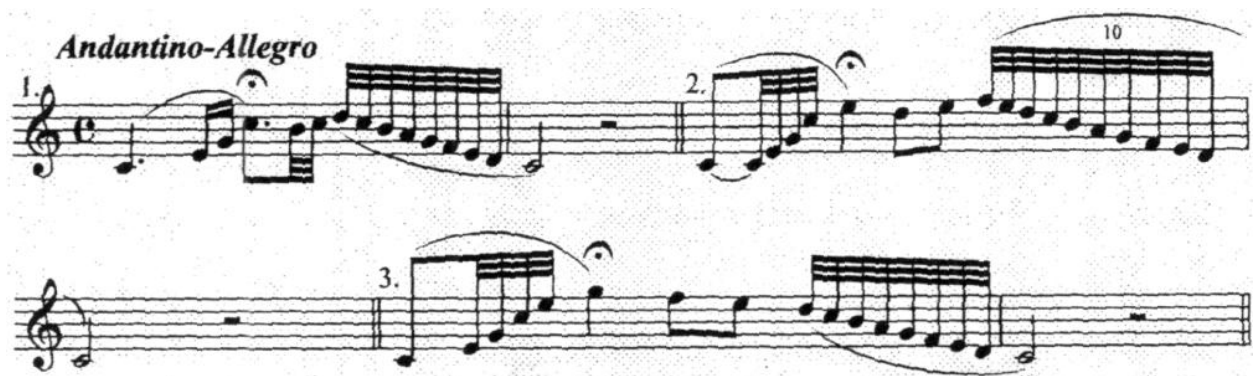
Вправа для розвитку звільнення та рухливості гортані. Виконується на одному диханні на голосну „А”. Тут необхідно дотримуватись ритмічної точності.

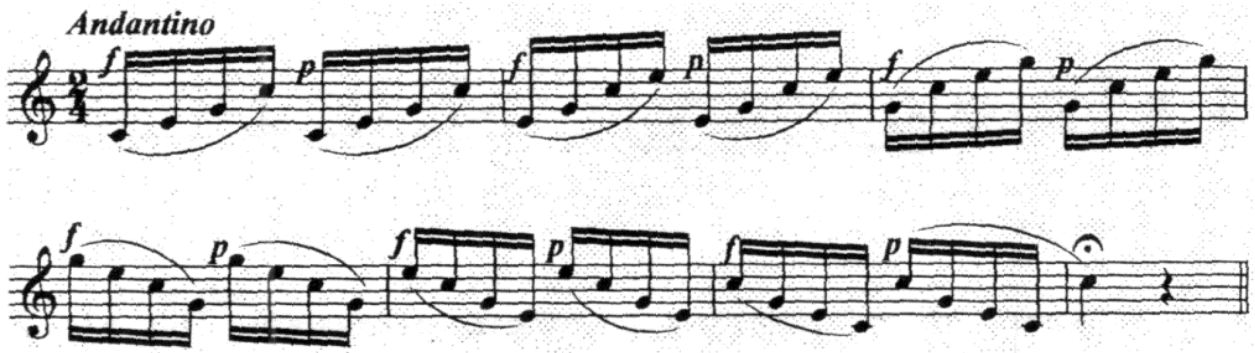
Вправа сприяє розвитку гнучкості, рухливості. Під час її виконання необхідно звертати увагу на вказані акценти.

Вправа запозичена у П.Бона. Пропонується у трьох варіантах. Дрібні вартості співати легко, стриманим звуком. Перший тон брати позиційно високо, ніби вгадуючи ним позицію верхнього тону. Співати на голосну „А”.

Вправа є однією з найскладніших. Побудована на ходах, які повторюються на forte і piano. Слідкувати, щоб акустичне налаштування на piano була таким, як і на forte.

5. Словник основних музичних термінів

Акцент - (лат. *Accentus* - наголос) - виділення, підкреслювання звуку або акорда за рахунок підсилення звуку. Позначається знаками: >, *V*, *sf*.

Альт - (лат. *Altus* - низький). 1. Низький дитячий голос з діапазоном ля(соль) малої октави - мі бемоль 2 октави. 2. Назва партії у хорі або вокальному ансамблі. 3. Смичковий інструмент.

Арієта - (італ. *Arietta* - маленька арія) - невелика арія з пісенним характером мелодії, яка написана здебільшого у двочастинній формі.

Аріозо - (італ. *Arioso* - ніби арія) - невеликий вокальний твір, який відрізняється від арії більшою свободою форми.

Арія - (італ. *Aria*) - жанр вокальної музики, закінчений епізод в музиці.

Артикуляційний апарат - губи, язик, тверде і м'яке піднебіння, нижня щелепа, голосові зв'язки.

Артикуляція - (лат. *Artsculatio* - розчленовано). 1. Спосіб виконання звуків під час співу або гри на музичному інструменті. Основні види: *A.*: легато, стакато, нон легато, портаменто, гліссандо. У нотному записі позначається відповідними штрихами. 2. У співі - чітка, виразна вимова звуків.

Атака - (італ. *attaccare* - нападай, наступай, зв'язуй). Спосіб звукоутворення у вокальній практиці, перехід голосового апарату від дихального стану до звукоутворення і початок звуку. Атака буває твердою, коли по зімкнених зв'язках відбувається удар повітряного струму; м'якою, коли зв'язки одночасно змикаються й подається дихання, і придихальною, коли спочатку проходить дихання, і лише після цього змикаються зв'язки.

Баритон - (грец. *Barytonos* - низькозвучний). Чоловічий голос середнього діапазону (від ля великої октави до ля-бемоль першої октави). За характером поділяється на ліричний, лірико-драматичний, драматичний.

Бас - (італ. *Basso* - низький). Самий низький чоловічий голос з діапазоном від фа великої октави до фа першої октави. Поділяється на високий (*basso cantante*), низький або центральний (*basso profundo*),

характерний або комічний бас (basso buffo), бас - октавіст з діапазоном ля контроктави - ля малої октави.

„Білий звук” - термін, яким позначається відкрите звучання голосу. Це „плоске” звучання без елементів прикриття, що заставляє голосові складки працювати затиснуто.

Бельканто - (італ. belkanto - прекрасний спів) - стиль співу, який склався в Італії до середини XVII ст. В сучасному розумінні - емоційно насичений, красивий спів, звучне вокальне виконавство. Властиві: наспівність, повнота звуку, благородство звучання.

Вокал - (лат. Voce - голос) - мистецтво володіння співоchim голосом.

Вокаліз - (лат. Vocalis - голосний) - вправа або етюд для голосу без тексту; виконується на будь-яку голосну, найчастіше є вправою для розвитку співацької (вокальної) техніки, відпрацювання як техніки й рухливості голосу, так і вирівнювання регістрів.

Вокаліст - професійний співак.

Вокальне мистецтво - вид музичного виконання, який спирається на мистецтво володіння співоchim голосом. В.М. буває сольним, ансамблевим та хоровим. У В.М. різних народів відбиваються інтонаційні, ладові, ритмічні особливості народної музики, а також національні особливості фонетичного складу мови та звукоутворення.

Вокальний слух - особливий вид музичного слуху, який включає ритмічний слух, а також вокально-тілесну схему (комплекс м'язево-вібраційних відчуттів). Здатність співака оцінювати якість фонації, не діючи на неї, є показником пасивного виконавського В.С.

Гігієна голосу - один із дуже важливих розділів усього комплексу постановки голосу, від якого залежить якість та довголіття співоchого голосу. Це передусім режим і дотримання правил.

Голос - (італ. Voce) - звучання голосових зв'язок, яке утворюється під дією видихуваного повітря. Утворені зв'язками звуки підсилюються і забарвлюються у надставній трубці (глотка, ротова і носова порожнини), потім перетворюється у мову і спів людини. Як і будь-який музичний звук, голос має певний діапазон, висоту, силу і тембр.

Голосні звуки - звуки, що відтворюються голосом у мові, співі, які можуть бути застосовані у протяжному виконанні. Г.З. при співі і

при мові, формуються у відповідності з національними мовними особливостями та з нормами вимови.

Голосовий апарат - система органів, яка слугує для виникнення звуків голосу та мови.

Гортань - орган, де виникає звук. Гортань являє собою складну систему хрящів, які з'єднані зв'язками і суглобами.

Горловий звук - специфічне звучання голосу, яке виникає в результаті того, що голосові складки працюють в режимі „перезмикання“, т.б. в процесі коливання фаза їх зімкнутого стану переважає над розімкнутою, а сама гортань напружена.

Діапазон - (грец. Diarason - через всі струни) - звуковий обсяг співочого голосу, музичного інструменту, мелодії тощо. Визначається інтервалом між найнижчим і найвищим звуками.

Дикція - (лат. Dictio - вимова) - ясність, чіткість вимови тексту. Добра дикція у співака дозволяє без напруги розуміти зміст слів, які вимовляються.

Дихання - один з основних факторів звукоутворення. Правильне дихання під час співу є однією з основних умов вокального звучання.

Жіночі голоси - у залежності від будови голосового апарату діляться на високі - сопрано, середні - мецо-сопрано, та низькі - альти. У свою чергу сопрано - колоратурне, лірико колоратурне, ліричне, лірико-драматичне; мецо сопрано; альт та дуже низький - контральто.

Закритий звук - звук, який виникає при співі з закритим ротом.

Звукоутворення - вилучення співочого або мовного звука ~ результат дії голосового апарату. Співацький звук, виникаючи у результаті коливань голосових зв'язок, підсилюється і темброво збагачується грудними та головними резонаторами. У співі - перехід голосового апарату від дихального до співочого стану (початок звуку).

Інтонція - (лат. Intono - голосно відтворюю) - чисте виконання певного звуку, точне відтворення звуку або інтервалу за його висотним положенням.

Інтонувати - означає точно й чисто співати або грати на інструменті.

Кантилена - (італ. Cantilena - розспівування) - пісня - 1. Наспівна мелодія широкого дихання, зв'язний спів. 2. У середні віки - невеликий лірико-епічний вірш, призначений для співу (італ. Cantabile - наспівно, характер виконання мелодії).

Класифікація співочих голосів - визначення типу голосу за ознаками: звуковий діапазон, темброві ознаки, довжина голосових зв'язок, об'єм ротоглоткової порожнини. На підставі комплексу вказаних показників визначається тип голосу.

Співочі голоси поділяються на чоловічі - високі - тенори: тенор-альтіно, ліричний, лірико-драматичний та драматичний; середні - баритони: ліричний і драматичний; низькі - баси: високий, центральний, бас-профундо (рідше-октавіст). Жіночі: сопрано, є колоратурне, лірико-колоратурне, ліричне, лірико-драматичне і драматичне; мецо-сопрано, альт і контральто. Дитячі: дискант (сопрано і альт).

Колоратурне сопрано - жіночий співочий голос, який відзначається особливою рухливістю і легкістю звучання, здатного виконувати складні у технічному відношенні пасажі. Діапазон К.с. від до1 до фа діз 3 октав.

Контральто - (італ. Contralto) - найнижчий жіночий співочий голос густого, насиченого звучання грудного регістру. Діапазон d-d2-a2. у хорі - II альт.

Легато - (італ. Legato - зв'язно, разом, плавно) - безперервне, зв'язане виконання (штриха), при якому голос найбільш повно витримує кожну долю мелодії, без перерви переходячи з одного звуку у інший. Л. один з видів артикуляції і штрихів. Графічно позначається дугоподібною лінією (лігою), що поєднує між собою ноти, групи нот.

Ліричний тенор - високий чоловічий співацький голос, легкий за характером звука, рухливий і ніжний. Діапазон с - с2.

Ліричне сопрано - високий жіночий співочий голос за тембровими якостями Л.с. знаходиться між лірико-колоратурним та драматичним сопрано. Діапазон: до1 - до3.

Маска - (лат. Mascus - маска) - термін з вокальної педагогіки. Маючи на увазі звучання голосу співака у верхній частині обличчя, ніби прикрите маскою. Відчуття М., пояснюється резонуванням

співочого голосу у головних резонаторах. Відчуття М. виникає при наявності у співацькому звуці високої форманти.

Мецо-сопрано - (італ. Mezza - середній) - середній жіночий голос між сопрано і контральто у діапазоні - від ля-сі малої октави до ля² - сі².

Мутація - (лат. Mutation - зміна), перелом - зміна, перелом голосу при переході від дитячого до юнацького віку (період досягання статевої зрілості). Дуже гостро М. проходить у хлопчиків. Цей період дуже складний і серйозний і вимагає особливої уваги у роботі та охороні голосу.

Орфоепія - (грец. Orthos - правильний і epos - мова). Сукупність правил вимови, що історично сформувались і закріпились у практиці мовного спілкування. Вокальна О. - сукупність правил вимови, має певні відмінності від мовної О.

Пісня - основний і древній за походженням вид вокальної музики. Найпростіша і розповсюджена форма вокальної музики, у якій сполучаються поетичний і музичний образи. Існують П. народні та професійні.

Позиція - (лат. Position - положення). 1. Термін з вокальної педагогіки, що означає суб'єктивний відбиток у відчуттях якості звучання голосу - висока П.. низька П. 2. Положення рук під час гри на музичних інструментах. 3. Положення лівої руки під час гри на струнних інструментах (скрипці, альті, віолончелі, домрі і т.д.)

Постановка голосу - у вокальній педагогіці - процес індивідуального навчання співу шляхом спеціальних вправ, виховання у співака правильних навиків, організації співочого дихання, звукоутворення та звуковедення, при яких голос звучить найбільш повноцінно. Поставлений голос відрізняється звучністю, підвищеною гучністю, багатством тембрових відтінків, чіткістю вимови, малого стомлення. 2. П.г. - система індивідуальних занять, які забезпечують формування здібностей. Свідомо керувати процесом фонації у відповідності з вокально-технічними та художніми завданнями, пов'язаними з виконанням конкретного твору. 3. П.г. - назва навчального предмета у музично-педагогічних, музичних середніх та вищих навчальних закладах.

Прикриття звуку - один із прийомів роботи з голосом. Настроювання голосового апарату за рахунок захисного механізму

голосових зв'язок (голосниць), які автоматично включаються у процесі фонації при переході від нижнього грудного до верхнього головного регістру співацьких голосів. П.з. застосовується у вокальній педагогіці для згладжування регістрів, завдяки чому відбувається мов би однорідність голосу на всьому діапазоні. П.з. встановлює педагог, диригент, керуючись своїм вокальним слухом та естетичним смаком.

Регістр - (лат. *Registrum* - перелік, список) - ряд звуків діапазону співоного голосу у межах одного механізму звукоутворення на певній висоті, які мають однакові темброві якості. Р. - частина звукового діапазону музичного інструменту або співоного голосу, що займають певне положення на висоті. Здебільшого відрізняють Р. ВИСОКИЙ, середній і нижній: у співогих голосах -грудний, середній і головний у жінок, грудний і головний (фальцет) у чоловіків.

Резонатор - (фран. *Resonare* - відгукатись) - характерною властивістю Р. є озвучування на звук певної висоти. У вокальній педагогіці широко застосовують термін - „грудний і головний Р." Під головним Р. слід розуміти тільки порожнини, що розташовані вище піднебінної завіси у лицевій частині голови, в області „маски". Грудний Р. - грудне резонування - відчуття чітко виражених вібрацій в області грудної клітини (це трахея та крупні бронхи).

Романс - (ісп. *Romance* - від пізньо лат. *Romanice*, по-романському, тобто по-іспанському). Музично-поетичний твір для голосу з супроводом фортепіано, гітари. Термін Р. виник в Іспанії. В Україну завезли ще в епоху цариці Катерини II, епоху, взагалі відзначену насадженням мистецтва на західноєвропейський манер. В наш час - жанр одноголосного вокального твору ліричного та лірико-драматичного змісту; в. інструментальній музиці - твір у характері вокального Р.

Спів - (вокальне мистецтво) - виконання музики голосом. Мистецтво передавати засобами співоного голосу ідейно-художній зміст музичного твору.

С. може бути сольним, ансамблевим (дует, квартет і т.д.), хоровим, з супроводом і без нього. Існують три основних стилі співу: кантиленний, співуче звучання голосу, що плавно ллється; декламаційний, що наближується до інтонацій розмовної мови;

колоратурний - заснований на кантиленному, але прикрашений різноманітними прикрасами, пасажами і т.д.

Співоча установка - стан співака, необхідний для початку співу, який потребує підготовленості всього організму співака до фонації (початку співу). У комплекс С. у. входять як зовнішні моменти - установка корпусу, голови, рота, м'язова свобода, так і внутрішня психолого - фізіологічна готовність, що включає у себе стан „вокально-творчого спокою", уявлення про якість звуку, настроєність на внутрішній стан, який потребує ідейно-художній зміст образу.

Стрій - співвідношення абсолютної висоти музичної системи. У загальноприйнятій музичній системі кожна октава ділиться на дванадцять рівних частин, що називаються півтонами. Такий музичний стрій називається темперованим. Цей стрій відрізняється від натурального тим, що всі півтони октави у ньому рівні, відстань, що утворена двома півтонами, складає і має назву - цілий півтон. Частота коливань, яка прийнята за еталон для визначення висотного звучання співочого голосу або музичного інструмента.

Тенор - (італ. Tenore, від лат. Tenere - тримати, спрямовувати, постійно вести) - високий чоловічий співочий голос. Діапазон від до¹ до до² - с². ноти записуються у скрипковому ключі на октаву вище від реального звучання.

Теситура — (італ. Tessitura - тканина) - у музиці - положення мелодії у будь-якій частині діапазону (регістру) музичного твору або співочого голосу. Т. буває висока, середня та низька. Відповідність Т. можливостям співочого голосу або інструменту є необхідною умовою повноцінного художнього виконання.

Фальцет - (італ. Falsetto від falso - удаваний) - один із регістрів співочого голосу, у якому використовується лише головний резонатор, ізольовано від грудного. Ф. відрізняється своєрідним тембром, із відтінком штучності. Має місце лише у чоловічих голосах.

Форманта - (лат. Forma - форма, споруда). Термін Ф. застосовується при наявності обертонів, які формують характерне забарвлення тембру певного звуку співочого голосу або інструменту, а також розбірливість вокальної мови (висока Ф., середня Ф., низька Ф.).

Форсування звуку - напружене вилучення звуку найбільшої сили впродовж довгого часу. Наслідком Ф.з. є тремоляція голосу, нестійкість інтонації, захворювання голосового апарату (співацькі вузлики, крововилив) аж до повної втрати голосу.

Фразування - логічна побудова музичного речення, фрази, періоду: виразне виконання музичних фраз при виконанні твору. Позначається за допомогою фразувальних ліг.

Цезура - (лат. Caesura - розріз) - розтинає безперервний рух. Ц. - коротка, не вказана у записі пауза між фразами або розділами музичного твору. За своїм значенням Ц. близька до розділових знаків у мові. Місце Ц. визначає виконавець, хоча іноді її вказує і автор, ставлячи над нотним станом знак (v) або апостроф (').

6. Рекомендована література для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти до тестування та здачі теоретичного матеріалу

1. Антонюк В.Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підручник /видання третє, доповнене та перероблене.-К.:Видавець Бихун В.Ю.,2017.- 218 с.
2. Вокально-педагогічні принципи та виконавські поради Остапа Дарчука і Марії Сіверіної. Для студентів та викладачів вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації.//Украдачі М.Жишкович,О.Бень – Львів,2020- 29с.
3. Можайкіна Н.С. Методика викладання вокалу. Хрестоматія: навчальний посібник. К.: Видавництво Ліра-К, 2024 -. 216 с.
4. Михайлець В.В. Хрестоматія вокально- педагогічного репертуару. Для студентів музичних училищ;підготовчих відділень вищих музичних закладів;кафедр,що мають вокальну підготовку(хорового диригування,акторської майстерності,музично-педагогічні);секторів педагогічної практики та учасників художньої самодіяльності/Харк.нац.унів.мистецтв.- Х.Видавництво «Естет Прінт»,2021.- 96 с.
5. Постановка голосу (у запитаннях і відповідях) Упорядник Староскольцев К.П. - Рівне:Овід,2018.- 280 с.
6. Словник-довідник співака : Навчальний посібник [Інформаційнодовідкове видання]. Уклад. Д. І. Балдинюк, Н. А. Балдинюк, видання друге. Умань : РВЦ «Софія», 2015. 108 с. – Електронна база кафедри академічного та естрадного вокалу Київського університету імені Бориса Грінченка (бульвар І. Шамо, 18/2).
7. Красовська Л. О. Сучасний вокал: методи навчання в різних жанрах музичного мистецтва. Культура України. Серія : Мистецтвознавство. - 2016. - Вип. 53. - С. 100-106.
8. Устенко К.О.Теорія і практика постановки голосу. Навчально - метод. посібник з «Постановки голосу» для студентів напряду підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво», «музичне мистецтво*».- Рівне:О.Зень,2014.- 244 с.
9. Швидків Г.Р.Вокальні твори С.Монюшка та Ф.Шопена в курсі постановки голосу. Навчальний посібник. Затверджено на засіданні кафедри пісенно-хорової практики та постановки голосу РДГУ

(протокол № 4 від 19 квітня 2016 р.) та рекомендовано до друку Вченою радою РДГУ (протокол № 4 від 28 квітня 2016 р.).- Рівне,видавець Олег Зень, 2016 – 98 с.

10. Швидків Г.Р.Самостійна робота студентів денної та заочної форм навчання в класі постановки голосу. Методичні рекомендації для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво).- Рівне , 2019.- 42 с.

11. Швидків Г.Р.Формування вокально-технічних навичок у співаків-початківців – Рівне:видавець Олег Зень 2008.- 168 с.

7. Збірки вокальних творів

1. Вокально-педагогічний репертуар для високих та середніх голосів. Хрестоматія./апор. Колосова Е.Г., Царук С.М.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011- 216 с.

2. Романси Віталія Кирейка Автор-упорядник – Вікторія Цюпак Карабулут: навчально-методичний посібник для студентів мистецьких навчальних закладів III – IV рівнів акредитації. Київ; Кам'янець- Подільський :ТОВ «Друкарня «Рута»,2023.72 с.: нот

3. Михайлець В.В. Хрестоматія вокально-педагогічного репертуару. Для студентів музичних училищ; підготовчих відділень вищих музичних закладів; кафедр, що мають вокальну підготовку (хорового – диригування , акторської майстерності музично-педагогічні); секторів педагогічної практики та учасників художньої самодіяльності/Харк.нац.унів.мистецтв.- Х:Видавництво «Устет Прінт».2021.- 96 с.

4. Мережко Ю. В., Шепеленко Г. Б. Вокальні твори українських композиторів кінця XIX – початку XXI століття Інтерсервіс, Київ, 2020. – 180 с.

5. Шуляр О.Д., Стасько Г.Є., Зелінка В.С. Старовинні арії та пісні композиторів XVI – XVIII ст. : Хрестоматія для співу /для голосу в супроводі фортепіано / Ч.IV.;- ІваноФранківськ.; 2020. 183 с.

6. Ноти українських композиторів <http://ukrnotes.in.ua/poshuk.php>

7. Світова музична класика українською. Романси українських композиторів https://musicinukrainian.wordpress.com/biblio/ukrainian_classical_songs/

8. Швидків Г.Р. Українські народні пісні та романси в курсі постановки голосу. – Рівне: видавець Олег Зень,2005.- 130 с.

9. Швидків М.Л. Навчальний репертуар для баритона в курсі постановки голосу.- Кременець:ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2012.- 178 с.

Зміст

Вступ	3
2. Основні теми для опрацювання теоретичного матеріалу, згідно програмних вимог.....	4
Дихання. Типи дихання. Вміння користуватись диханням. Види співочої атаки	7
Звукоутворення. Співоча постава	10
Будова голосового апарату	12
Дикція та артикуляція. Правильне формування голосних та приголосних звуків.....	14
Вправи та їх значення в роботі над голосом.....	16
Режим співака та гігієна голосу	18
Виховання співочих навичок на уроках музичного мистецтва у закладах середньої освіти	21
3. Основна термінологія курсу «Постановка голосу»	24
4. Вправи для розвитку голосу українських співаків Остапа Дарчука та Марії Сіверіної за матеріалами досліджень Мирослави Жишківич	33
5. Словник основних музичних термінів	40
6. Рекомендована література для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти до тестування та здачі теоретичного матеріалу	48
7. Збірки вокальних творів	50

Науково-методичне видання

Теорія та практика самотійного опанування вокальної техніки

методичні рекомендації для студентів спеціальності
А 4 Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)

Автор-укладач: Швидків Г.Р.

Підп. до др. 16.03.2026.

Формат 60 x 84 ¹/₁₆.

Папір офсет.

Друк цифр.

Гарнітура Times.

Ум. друк. арк. 3,0.

Обл. вид. арк. 3,0.

Тираж 100 прим.

Видавець Юрій Кукса
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 8301 від 9 травня 2025 р.
вул. Фабрична, 8, м. Рівне, 33022;
097 42 66 444

Друк: VPM-ПОЛІГРАФ
вул. Фабрична, 8, м. Рівне, 33022;
097 42 66 444